

komunistične aktivnosti v Jugoslaviji) izdelal temeljito študijo o narodnem problemu Slovencev in Koroščevih punktacijah in sredi druge svetovne vojne, prav tako v Moskvi, doktoriral s temo K zgodovini nacionalnega vprašanja na Balkanu. V arhivu Inštituta za novejšo zgodovino se v osebni zbirki Dragotina Gustinčiča hranijo številni produkti avtorjeve teoretične aktivnosti, pomembni prav za slovensko narodno vprašanje.

Zbornik »Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923« je plod zamisli sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino. Inštitut ima v svojem temeljnem programu tudi kritično izdajo virov in je z objavo zbornika izpričal svojo visoko kvalificiranost. »Razprava« je razredno pogojena, vendar ji daje širina problematike tisto vsenarodno noto in s tem trajno vrednost. Poleg tega je zbornik opremljen z obširnimi, tehtnimi in številnimi opombami, kar je dodatna vzpodbuda in priložnost, da po knjigi sežejo tudi nezgodovinarji, ki se zavedajo, da je le z dobrim zgodovinskim spominom možno izogniti se ponavljanju že storjenih napak.

Iskanje pomanjkljivosti, brez katerih ni človekovega dela, v tako obsežnem in temeljnem delu bi pa bilo že pretirano pikolovstvo. Ob koncu opozorimo še na dejstvo (zaradi absurdne vojne toliko bolj vredno pozornosti), da je zbornik v končni obliki rezultat - resda naključnega, a vendar zglednega - sodelovanja slovenskih in srbskih zgodovinarjev.

Lilijana Trampuž

T o n e F e r e n c, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, 3, Mi volimo.* Mladika, Ljubljana 1991, 502 str.

Pred nami je tretja knjiga iz serije o vzpostavljanju oblasti narodnoosvobodilnega gibanja v vojnem času. Obravnava obdobje dokončnega oblikovanja sistema ljudske oblasti v vojnem času v letu 1944, s posebnim poudarkom na volitvah v letu 1944. Knjiga je razdeljena v štiri poglavja z osrednjim tretjim poglavjem o volitvah v narodnoosvobodilne odbore v letu 1944, ki tudi zavzema tri četrtine obsega knjige.

Prvo poglavje obravnava I. zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) v Črnomlju februarja 1944. V slovenskem merilu je to bilo posvečeno praktični izvršitvi sklepov II. zasedanja AVNOJ. Pripravljati ga je začelo vodstvo NOB po prihodu številne delegacije NKOJ in AVNOJ, ki se je tudi udeležila njegovega zasedanja, priprave so trajale dva tedna. Zasedanja se je udeležilo 85 od na kočevskem zboru odposlancev izvoljenih 120 odposlancev (štirje so medtem že padli). Kot zanimivost omenimo, da sklicatelj ni imel spiska izvoljenih, tako da se je moral zanesti na spomin ali dokumentacijo okrožnih funkcionarjev.

Avtor je podrobno rekonstruiral potek zasedanja, referate in razprave. Posebej se mi zdita zanimivi definiciji ljudske oblasti pri Kardelju (bistvo ljudske oblasti je v sodelovanju in odločanju kmetov, delavstva, srednjih slojev in inteligence) in Kidriča (ljudska oblast je vsebinska demokracija), pri čemer je slednji najpogosteje uporabljal termin narodna oblast. Je to zgolj vpliv srbohrvaškega jezika? Od sprejetih dokumen-

tov so najvažnejši Izjava SNOS o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva, preimenovanje SNOO v SNOS, odvzem pravice londonski vlačici, da zastopa slovenski narod v tujini in prenos te pravice na AVNOJ in NKOJ, ukinitve Varnostnoobveščevalne službe oziroma njen prenos v okrilje odseka za notranje zadeve (Opozoriti je, da je to trajalo le do maja 1944, ko so te službe morali spet izvzeti iz nadzora Predsedstva SNOS in jih podrediti to pot celo faktorju izven Slovenije.). Še vedno zelo aktualno bo za današnjega bralca tudi razpravljanje o oblikovanju razmerij med Slovenijo in Jugoslavijo.

Oblikovanje Predsedstva SNOS – vrhovnega izvršnega organa ljudske oblasti na Slovenskem, ki pa še ni bil vlada, je tema drugega poglavja. V tej knjigi se je avtor osredotočil le na delo najožjega vrha – predsedstva in oznako ter sestavo ustanovljenih resornih organov in ustanov.

Tretje najobširnejše poglavje nosi naziv Volitve narodnoosvobodilnih odborov 1944. Pri razpisu volitev je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja izhajalo iz želje, da čimprej loči politično in oblastno funkcijo, saj je pričakovalo hitrejši konec vojne, kot je ta dejansko prišel. Prvega marca 1944 je razpisalo volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore (KNOO) in okrajne narodnoosvobodilne skupščine, torej v lokalne organe oblasti. Volitve so bile tajne, volilna pravica je bila splošna in enaka. Prvič so lahko volile ženske, volilna pravica je bila podeljena tudi vojakom in mladini med 21. in 18. leti. Kandidatna lista je bila le ena – enotna lista OF (uskklajena z vsemi njenimi podorganizacijami), nanjo pa so mogli biti uvrščeni tudi dodatni kandidati, ki so jih predlagali volilci. Avtor trdi, da so bile volitve zelo demokratične, kar utemeljuje s tajnostjo, splošnostjo volilne pravice, neposrednostjo in večjim številom kandidatov od razpoložljivih mest. Meni, da so bile celo preveč formalne za vojne razmere. V vojnih razmerah (in celo glede na predvojne razmere v Kraljevini Jugoslaviji) so bile te volitve dejansko vrh tega, kar je bilo mogoče izpeljati in so to celo v evropskem merilu. Vendar pa so iz teksta jasno vidne tudi omejitve. Volitve so bile izvedene le tam, kjer je moč narodnoosvobodilnega gibanja to omogočala, volilni postopek povsod ni bil enak (uporaba »skrajšanega« postopka na Primorskem in Štajerskem), dopustitev le ene liste.

Avtor pa se ni zadovoljil le s splošnim prikazom volitev, pač pa je obdelal volilno problematiko na vsakem območju (po okrajih) posebej, kar je povsem utemeljeno z povsem različnimi razmerami in pogoji, ki so potek volitev določali. Posebej nazorne so še grafične prostorske predstavitve volitev in seznam vseh izvoljenih odborov.

Najbolj podobne mirodobnim so bile volitve v Beli krajini, kjer so volili od 25. marca do 29. aprila 1944. Volitve so bile značilne po visoki volilni udeležbi (95 do 100%) in so v tem uspele, čeprav so beležili tudi nezaželene reakcije ljudi (nasprotovanje volitvam v vojnem času, odpori proti sodelovanju žensk in Romov, nezadovoljstvo z zgolj eno kandidatno listo): Dokaz odprtosti volitev bi mogla biti analiza volilnih izidov s strani okrožnih funkcionarjev. Od 149 izvoljenih odbornikov, so ocenjevali, jih je 109 trdno na strani NOB, 23 (15,5%) naj bi jih bilo omahljivih in 17 (11,5%) NOB nasprotnih oziroma nezanesljivih (str. 108). Tak vtis utrjujejo tudi po-

samezni primeri neizvolitve celo kandidatov za predsednika KNOO. Kot pravo varovalko pred »preširoko demokratičnostjo« pa so smatrali KPS »ako bo Partija prijela vso stvar v roke, bo preprečila, da se v volitve ne vrinejo nepravni elementi.« (str. 224, navodilo za izvedbo volitev na Primorskem). Bela Krajina je bila tudi edino območje, kjer so neposredno volili okrožno narodnoosvobodilno skupščino.

V drugih okrožjih Ljubljanske pokrajine volitve niso bile izvedene v celotnih okrožjih, saj so bila delno pod nadzorom okupatorja in domobranskih posadk. Volitve tam karakterizirajo manjša volilna udeležba in izogibanje kandidaturam, saj je bilo tveganje preveliko. Le z velikim prizadevanjem aktivistov so ponekod izpeljali volitve, sami pa so se izogibali izvedbe volitev v vaseh, ki so bile znane kot »bele«. Bali pa so se predvsem prevelike abstinence. Prav tu se odpira še en problem, to je volilni spisek, na katerem bi morali biti tudi odsotni. Le delni podatki za ožja območja omogočajo sklepanje, da v času njegovega sestavljanja ni bilo prisotnih okoli 30% volilnih upravičencev (internirani, v zaporu, v domobranstvu, razseljeni). Teh v poročilih o volilni udeležbi ni opaziti. Povsem obroben vzrok krčenja volilnih list pa je bil odvzem volilne pravice nasprotnikom narodnoosvobodilnega gibanja; opazil sem le en primer na Gorenjskem.

Na Primorskem so volitve bile za narodnoosvobodilno gibanje še pomembnejše, pač zaradi še nerešenega državnopravnega statusa ozemlja in nato pričakovanja zavezniškega izkrcanja v Istri. Ker je vodstvo na Primorskem volitve odlagalo, so bile pozneje, vendar pa so bile mnogo bolj množične (več kot pol vseh izvoljenih KNOO, zgrajena piramida organov do pokrajinskega NOO) zaradi večjega prizadevanja aktivistov tudi v napol kontroliranih krajih in manjše okupatorjeve vojaške aktivnosti. Največ težav je bilo na zahodnem robu, v Beneški Sloveniji, kjer je nerazvito in nacionalno manj zavedno prebivalstvo imelo povečini le javne volitve po skrajšanem postopku na mitingih. Na Primorskem so volitve, ocenjuje avtor, izzvenele manj v smislu prevzema oblasti, bolj pa v deklarativnem potrjevanju pripadnosti Jugoslaviji in kot take so imele velik politični pomen, še posebej, ker so to bile po dveh desetletjih fašizma prve splošne, neposredne in tajne volitve.

Na Gorenjskem in Štajerskem je razvoj ljudske oblasti kasnil za obema že omejenima območjema. Toda kljub temu so bile volitve izvedene v večjem številu naselij v okrožjih Kamnik, Litija, Celje in Kozje, na Gorenjskem v oktobru, na Štajerskem od septembra do začetka decembra.

Volitve leta 1944 so vsekakor bile množične, saj so volili v petih pokrajinah oziroma 23 okrožjih, ni pa jasno, koliko je ta množičnost pomenila glede na vse slovensko volilno telo. Sklepati je mogoče – na podlagi števila KNOO – da so volitve potekale v okoli tisoč naselij, a brez večjih centrov, število volilcev pa je mnogo teže sploh predpostavljati, saj je volilna dokumentacija očitno neenako ohranjena.

V zadnjem poglavju obravnava avtor še tematiko, ki se navezuje na izvoljene NOO, namreč usposabljanju odbornikov in predsednikov za delo v organih ljudske oblasti. V ta namen so bili organizirani upravnapolitična šola v Črnomlju in okrajni upravnapolitični tečaji; skozi nje je šlo okoli 1200 izvoljenih.

Pregled izvoljenih organov ljudske oblasti

pokrajina	KNOO	ONOO	okrož. NOO	PNOO
Ljubljanska pokrajina	244	8	3	
Primorska	449	22	4	1
Štajerska	110	1		
Gorenjska	64			
Slovenija	867	31	7	1

Delo, ki ga je avtor opravil z njemu lastno minucioznostjo in sistematičnostjo v uporabi vseh virov (kar 1400 referenc), predstavlja temeljno delo iz zgodovine volitev na Slovenskem. Specifična problematika teh volitev je terjala tudi poseben prijem z izčrpno predstavitev samega poteka volitev, ki so se sicer glede na dikcijo odloka od 1. marca (na okupiranem območju se volitve izvajajo vzporedno z osvoboditvijo) zaključile šele julija 1945. Prav zanimivo je, da je ta tema, ki je imela tako velik legiti-macijski učinek za poveljno politiko, čakala na obdelavo vse do začetka nove dobe v slovenski zgodovini. Trd oreh za tiste, ki menijo, da so humanistične vede zgolj potrjevale politiko vladajočega režima!

Damijan Guštin

Slovenski upor 1941 - Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja.
Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani, SAZU, Ljubljana 1991, 303 strani.*

Dobila sem prijetno, a težko nalogo, da na kratko predstavim zbornik referatov z znanstvenega posveta, ki so ga skupaj pripravili SAZU, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Inštitut za novejšo zgodovino in Slovenska matica ob 50-letnici začetka druge svetovne vojne v Sloveniji z naslovom Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja in ki je bil v dneh od 23. do 24. maja letos. Uredniki so dali zborniku skupen naslov Slovenski upor 1941. Prijetna naloga je zato, ker sem vedno vesela nove zgodovinske publikacije, težka pa, ker lahko govorim le kot zgodovinarica, ki mi je ožje strokovno področje skoraj sto let starejše obdobje slovenske zgodovine. Zato ni pričakovati kompetentnih ocen posameznih tekstov. V enem od časopisnih poročil o posvetu je bilo zapisano da imajo »vsi živi udeleženci do obravnavane snovi izrazito emocionalen odnos«. Res je, pa ne samo udeleženci! Tudi moj je takšen in ga kot otrok staršev – partizanov iz Mislinjske doline in Pohorja drugačnega tudi ne morem imeti. Ob tem pa imam v mislih še dejstvo, da se analize tega, kot pravi profesor Grafenauer, čudnega časa hočeš nočeš zlivajo in prepletajo z današnjim našim življenjem

---

* Predstavitev zbornika referatov na tiskovni konferenci 20. decembra 1991